

heves politikai szembenállása Ferenc Józseffel — a köztük levő kapcsolat az 1900-as években már csak levelezésre szorítkozott. Még ennél is erősebb volt a magyar vezető körökkel szembeni gyűlölet. Sajátságos, hogy Ferenc Ferdinánd éppen azokat tartotta halálos ellenségeinek, akik végeredményben az Osztrák—Magyar Monarchia legbiztosabb támaszai voltak. Ferenc Ferdinánd magyargyűlöletét jól szemlélteti két epizód. Az első az 1896. évi millenniumi emlékünnepek kapcsán adódott, amelyeken a trónörökös nem vehetett részt, mivel Egyiptomban tuberkulózist gyógyított. Egyik bizalmasának írt levelében őszintén sajnálta, hogy nem fogadhatta az „ázsiai hunok” hódolatát. Vigaszul azonban kedvelt szamarát Borgo névről Millenniumra kereszteltette át. A magyar nép ázsiai hunokként való kezelésére utal Vajda-Vojvoda Sándor feljegyzése is: egyik memorandumában Vajda-Vojvoda őszinte elismeréssel szólt a magyar parasztság szorgalmáról, nyomtatékosan hangsúlyozva, hogy az semmiképpen sem marad el a román parasztságáé mögött. A memorandumot átvevő Brosch kifejezetten kérte a szóban forgó mondat törlését, mivel az a főherceget féktelen dühkitörésre készítette. Vajda-Vojvoda a kérést hosszas töprengés után teljesítette, elsősorban politikai megfontolásból: az adott pillanatban nem vállalta a „hatalmas szövetséges” elvesztésének rizikóját. Egyébként Vajda-Vojvoda volt az, aki talán leginkább felismerte, hogy a főherceg liberális politikai engedményekkel kapcsolatos hajlandósága csupán taktika, amely engedményeket a Ferenc Ferdinánd-i terv megvalósítása esetén napok alatt visszavonnának. Kirívó példája ennek a trónörökös szívós harca a magyarországi általános egyenlő és titkos választójogokért. A dualista Magyarország „politikai hatalmasainak” gyengítése egy ilyen választójog ki-harcolásával tökéletesen beleillett a főherceg terveibe. De ugyanilyen választójog megadása a Monarchia osztrák részén szóba sem jöhetett.

A háborút megelőző évtizedek súlyos belpolitikai válsága megnövelte a trónörökös politikai aktivitását, nem egy esetben azonban mérskéltre is intette, főleg azokban az években, amelyekben a világháború kézzelfogható közelségbe került. Így pl. a magyargyűlölet is lecsendesedett, sőt Ferenc Ferdinánd ezzel kapcsolatban nem egy cáfolatot tett közzé, hangsúlyozván a magyar nép iránti tiszteletét. Persze nem páfordulásról volt itt szó, hanem arról a felismerésről, hogy a trón várományosa, aki évtizedeken át a Szapolyai Jánosok, Bocskai, Bethlenek, Rákócziak, Kossuthok haza- és dinasztia-árulását vetette a magyar nép szemére, terve megvalósítása legnagyobb veszedelmét látta egy kibontakozó magyarországi népi ellenállásban. A népi ellenállás veszélye a Monarchia más népeivel kapcsolatosan is egyre nagyobb súlyt kapott gondolatvilágában. Nem kétséges, hogy a német szövetséges által diktált háborús tempó — ilyen megfontolásból is — egyre terhesebbé vált számára és nem egyszer adta jelét a külső háború elodázása iránti hajlandóságának.

A Ferenc Ferdinánd-i nagy átalakító terv ma már történelmi kuriózum. Kuriózum mindenekelőtt azért, mert megvalósulását a szarajevói merénylet egyszer s mindenkorra keresztülhúzta. A koncepció ennek ellenére roppant tanulságos: a monarchia népei nemzeti fejlődését végképp elgáncsoló, mélységesen reakciós voltával még a dualizmussal szemben is visszalépést jelentett.

A történész számára azonban éppen ebben mutatkozik meg a trónörökösi ábránd ismeretének hallatlan fontossága, hiszen nem egyébről van szó, mint a pusztulásra ítélt Habsburg-monarchia egyik, a történelmi fejlődéssel homlok-egyenest szemben álló s ezért eleve kudarcra ítélt megmentési kísérletéről. R. Kann tanulmánykötete ezért válik a Habsburg-monarchia történetével foglalkozó történész hasznos kézikönyvévé.

Farkas Márton

KÜLFÖLDI HADTÖRTÉNELMI FOLYÓIRATOK SZEMLEJE

Voенно-исztoricseszki Zszurnal (Szo-vjetunió) 1977. 1—2., 4—6. szám.

A folyóirat 1978. első félévi számaiban megjelent tanulmányok közül elsőként *A. Sztaruszevics és O. Francev* „A légi-erő alkalmazása a háború első időszakának védelmi hadműveleteiben” c. írását emeljük ki (1. sz., 39—47. o.). A háború

kezdetekor az ellenség repülőgépeinek számát tekintve nem volt fölénnyben, de a repülőzredekben levő harc képes repülőgépek és a személyzet tekintetében jelentős fölénnyel rendelkezett. Ezenkívül a háború kezdetekor folyt a szovjet légi-erőknél a gépek lecserélése. A gépek kb. 80%-a elavult konstrukciójú volt, azokat

az új típusú gépeket viszont, amelyek 1941 áprilisában—májusában kerültek ki a gyárakból, a személyzet még nem ismerte eléggé. Az ellenség légereje a támadás megindításakor teljes harcra készült-ségben volt, míg a szovjet határmenti katonai körzetek légierei békebeli körülmények között dolgoztak.

A háború első napján a németek támadásokat hajtottak végre 68 repülőter ellen, amelyeken a Balti, Nyugati, Kijevi és Odesszai Katonai Körzet repülőezredeinek 70%-a állomásozott, és megsemmisítettek 1200 repülőgépet. A támadások főként azok ellen a repülőterek ellen irányultak, amelyeken az új típusú gépek állomásoztak. Ezek következtében a légierőknek a német légifölény körülményei között kellett felvenniük a harcot. A helyzet másik sajátossága: nem volt összefüggő arcvonal, gyakran és jelentősen változott a légi és a szárazföldi helyzet. A gyors páncélos áttörések következtében csaknem naponként kellett áttelepíteni a repülőegységeket. A légierők felhasználásának hatékonyságát csökkentette még a harci tapasztalat hiánya és a légierő összefegyveremi hadseregek szerinti széttagoltsága, ami megnehezítette a központi irányítást és a szárazföldi csapatok támadásának fő irányába történő összpontosított alkalmazást. Ezt a kedvezőtlen helyzetet lényegében csak a szovjet pilóták önfeláldozása ellensúlyozta. 1941. július 22. és július 10. között több mint 47 ezer felszállást hajtottak végre, ebből 45 ezret a frontok egységei és a távolsági bombázók. A háború első időszakában a frontok védelmi harcraiban a légierők többféle feladatot kaptak: megsemmisítették az ellenség repülőgépeit a földön és a levegőben, fedezték a frontok fontosabb csapatoösszevonásait, harcoltak az ellenséges tartalékokkal, felderítést végeztek.

Az ellenség támadásának megindulását a légierők harcának szervezése és folytatása változó körülmények között folyt. Egyes védelmi hadműveleteket hosszabb előkészítő időszak előzött meg (Moszkva védelme), máskor nagyon kevés idő állt rendelkezésre (a Délnyugati Front védelmi hadművelete 1942 májusában, a harkovi irányban). Ha hosszabb idő állt rendelkezésre, előre lehetett tervezni a ténykedést, meg lehetett szervezni az együttműködést a földi csapatokkal, ki lehetett alakítani az irányító pontok hálózatát, fel lehetett halmozni a lőszer, üzemanyagot, létre lehetett hozni a repülőter hálózatot. Ha ilyen idő nem állt rendelkezésre, mindez hiányzott.

A védelmi hadműveletekben a repülő-

tereket távolabb helyezték el, mint a támadó hadműveletekben. A vadászrepülő repülőterei 40—50 km-re, a csatarepülő repülőterei 60—75 km-re, a frontok bombázóinak repülőterei pedig 120—130 km-re települtek az első vonaltól. A vadászrepülő számára az alaprepülőtereken kívül gyakran hoztak létre közeli repülőtereket, az arcvonaltól 10—20 km távolságra.

Nagy figyelmet fordítottak a felderítésre és ebbe a tevékenységbe a felderítő gépeken kívül bevonták az összes repülőnemet. Harcászati felderítést 100 km mélységben, hadműveletit pedig 350 km mélységben végeztek.

A támadás megindulása után a légierők tevékenysége feszítette vált. A főirányokban az ellenség nagy hadművelti erőösszpontosításokat hozott létre: 60—100, néha 150 löveget és aknavetőt, 25—100, sőt ennél is több páncélost és rohamlöveget egy arcvonal kilométeren. A harcászati övezet védelméért folytatott harcban a légierők legfontosabb feladata a földi csapatok támogatása volt. Ennek sikere az együttműködés megszervezésétől függött. Ugyancsak fontos feladat volt a harci terület elszigetelése, az utánpótlás áramlásának megakadályozása. Ez a feladat a távolsági bombázókra, a frontok bombázóira, részben a csatarepülőkre hárult, amelyek támadásokat hajtottak végre a menetoszlopok, vasúti szerelvények, hidak, átkelőhelyek ellen. A harci tapasztalat azt mutatta, hogy ez a tevékenység akkor lett volna igazán hatásos, ha a védelmi harcok idején napi 24 órában tudják folytatni. A valóságban azonban, az eszközök szűkös volta miatt, csak a felszállások 2—3%-a jutott erre a célra.

Egyes védelmi hadműveletekben a légierők előkészítést hajtottak végre. 1942. szeptember 27-én éjjel például a távolsági bombázók és a 8. légihadsereg éjszakai bombázói csapásokat mértek a sztálingrádi üzemektől nyugatra és délre támadáshoz készülő ellenségre. Az előkészítés eredményeként a német támadás elmaradt.

A légierőket néha a földi csapatok tartalékainak szállítására is felhasználták. Az orjol-brjanszki hadműveletben pl. amikor a 6. páncélos csoport 1942. október 6-án három részre vágta a Brjanszki Front csapatait, elfoglalta Orjolt és Brjanszkót, a Főhadiszállás úgy döntött, hogy a támadás feltartóztatására átdobja ide az 5. légideszant-hadtestet (5500 ember). A hadtest átszállítása fegyverzetrel és lőszerrel együtt 3 nap alatt megtörtént.

A védelmi hadműveletek idején a föl-

di csapatok segítségével önálló légi hadműveleteket is végrehajtottak. Ilyen hadműveletre került sor pl. 1941. augusztus 29. és 31. között, amelynek az volt a célja, hogy likvidálja a 2. páncélos csoport támadását. A hadműveletben a nyugati irány frontjainak és a távolsági bombázóknak 450 repülőgépe vett részt. A TB—3 négymotoros nehézbombázók éjszakánként 2, az SZB, PE—2 és IL—2-es gépek napi 3—4, a vadászok napi 6—7 felszállást hajtottak végre.

Nagy figyelmet szenteltek az irányításnak. Ha védelmi harcokban pl. különböző alárendeltségű vadászrepülőket vettek részt, a harc jobb megszervezése céljából egy kézbe adták a vezetést. A Leningrád ellen irányuló tömeges támadások idején a légvédelem, a Leningrádi Front és a Balti Flotta gépeit a légvédelem 7. vadászrepülő hadtest parancsnokának rendelték alá. A Leningrád alatti nyári harcok idején (1941. szeptember 30-ig) a támadásokban 4306 ellenséges repülőgép vett részt, de csak 508 bombázónak sikerült betörni a város fölé. A szovjet légi-erők kb. 60 ezer felszállást hajtottak végre (a vadászoknál napi 3—4 volt az átlag), és légiharcban megsemmisítettek 333 ellenséges gépet.

Bár az ellenséges gépek alapvető részét légiharcban megsemmisítették meg, időnként támadásokat hajtottak végre az ellenséges repülőterek ellen is.

A védelmi hadműveletekben végrehajtott ellencsapások idején a légierők feladata a felderítés és a földi csapatok támogatása volt.

A háború elején kialakult nehéz helyzet ellenére a légierők komoly segítséget nyújtottak a földi csapatoknak. Az 1942-es nyári—ősz hajrázatokban a légierők tevékenységének hatékonysága a végrehajtott szervezeti változások eredményeként jelentősen megnőtt: létrehozták a frontok repülőhadsergeit és a Főhadiszállás tartalék repülőhadtesteit.

A védelmi harcok idején a fasiszta Németország repülőszemélyzetének jelentős részét felmorzsozták. A háború első időszakában a levegőben és a földön 15 700 ellenséges repülőgép semmisült meg. Egyes irányokban sikerült kivívni a hadműveleti fölényt a levegőben és sikerült megteremteni a feltételeket ahhoz, hogy 1943 nyarára biztosítani lehessen a hadászati légi fölényt.

Ugyancsak a repülőkérdésével foglalkozik M. Novikov: „A bombázó repülőgépek technikájának fejlődése a háború alatt” című cikke (4. sz., 35—42. o.). A második világháború idején a szovjet légi-erők fő ütőerejét a bombázók alkották. Kb. 1300 ezer felszállást hajtottak végre

és több mint 690 ezer tonna bombát dobtak le.

1941 nyarán a légierőknél rendszeresítve voltak az SZB—2 és SZB—2—bisz típusú kétmotoros, rövid hatósugarú bombázók, amelyeket az Arhangelszkij brigád tervezett. Tupoljev általános vezetése alatt. A 30-as évek közepén ezeket a gépeket a világ legjobb bombázóinak tartották, gyorsabbak voltak sok külföldi vadászgépnél. A 40-es évek elejére azonban elavultak, ezért újakat kellett tervezni.

1940-ben Arhangelszkij vezetésével modernizálták az SZB-t, amely az AP—2 nevet kapta. Az egységek 1941 elején kapták meg az első ilyen gépeket. Sebességük az SZB—2—bisz-hez viszonyítva 450 km-ről 480 km-re, bombaterhelésük 600 kg-ról 1000 kg-ra nőtt.

1940-ben kezdték el a kétmotoros JAK—4-es bombázó sorozatgyártását, amely 530 km-es sebességgel repült. Ugyancsak ebben az évben rendszeresítették a P. Szuhiy kollektívája által tervezett SZU—2-t, amelynek az óránkénti sebessége 512 km volt. Mindkét gép 400 kg bombaterheléssel tudott repülni.

V. Petljakov kollektívája 1939-ben megalkotta VI—100 kétmotoros magassági vadászt, amely 623 km-es sebességgel repült. Ezt a gépet azonban hamarosan átalakították PE—2 típusú zuhanóbombázóvá. A sorozatgyártás 1940 júniusában kezdődött el. A PE—2 540 km-es sebességgel repült, 600 kg bombát tudott szállítani 1200 km távolságra (maximális bombaterhelése 1000 kg volt). Ez a típus vált az alapvető frontbombázóvá a második világháború időszakára.

A távolsági bombázók alaptípusát az Iljusin kollektívája által tervezett DB—3 kétmotoros gép képezte, amelyet 1936-ban rendszeresítettek, valamint ennek a modernizált változata, a DB—3f (1940-tól: IL—4).

Közvetlenül háború előtt született döntés a négymotoros PE—8 nehézbombázó gyártásáról, amely 440 km-es sebességgel repült. A legnagyobb repülőtávolsága 4700 km volt, a legnagyobb bombaterhelése 400 kg. A fegyverzete 2 db 20 mm-es ágyúból, 2 db 12,7 mm-es és 4 db 7,62 mm-es géppuskából állt.

A sok géptípus jelentkezése a fokozott készülődésről tanúskodik, de a háború kezdetekor minden típusból kevés volt. 1941 első felében pl. mindössze 458 PE—2-t és 11 db PE—8-at gyártottak. Ez alatt az idő alatt 2030 JAK—1, LAGG—3 és MIG—3 típusú vadászgépet állítottak elő. Mindez azt mutatja, hogy a bombázó gépek gyártásának üteme ebben az időben elmaradt az általánostól.

A gépek kis száma és az elszenvedett súlyos veszteségek miatt a légierőt elsősorban harcászati és hadműveleti feladatok megoldására használták. Az ellenség háterszágának objektumai ellen csak ritkán intéztek támadást, pl. szórványos támadásokat hajtottak végre Berlin, Ploiesti, Königsberg, Tilsit ellen.

1941 őszétől a nagy veszteségek miatt az SZB, DB—3, IL—4 gépeket főként éjjel, a PE—2-t és részben az SZU—2-t nappal alkalmazták. Éjszakai bombázásra bevetették az elavult TB—3 négymotoros és a P—5 egymotoros gépeket is. Az átalakított PO—2 iskolagépek 250—300 kg bombát tudtak magukkal vinni és 3—6 felszállást hajtottak végre éjszánként.

Az első harcok tapasztalatai azt mutatták, hogy az ágyúkkal felszerelt Messerschmittekkel szemben növelni kell a gépek tűzerejét. Ez először a PE—2-nél történt meg, amely gépek 1942 végétől áttértek az 50—60° alatt történő zuhanóbombázásra, ami 2—3-szorosára emelte a kis célpontok elleni támadások pontosságát. A gépeket egyre erősebb motorokkal készítették. 1943-ban pl. a PE—3 már 1850 lóerős motorokat kapott, ami 6 ezer kilométerre növelte a hatótávolságot.

A háború második szakaszában a szovjet légierők megszerezték hadászati légiuralmat. Ebben nem kis szerepet játszottak a bombázók. 1943 tavaszán és nyarán légi hadműveletek keretében tömeges jellegű támadásokat hajtottak végre az ellenség légierőjének gyengítése céljából. A repülőtereken rövid idő alatt több mint ezer repülőgépet semmisítettek meg. Tevékenységüket eredményesebbé tették a különböző konstrukciójú új célzókészülékek.

1943-ban, amikor már az ellenség megerősített védelmi vonalai ellen kellett nagy erejű bombatámadásokat intézni, és ehhez a PE—2-k már nem voltak elég hatékonyak, elkezdődött a TU—2 (ANT—58) gépek gyártása. Ezek prototípusa már 1940-ben készen volt, a német támadás miatt azonban akkor nem indult meg a sorozatgyártás. 1943-ban TU—2-ből csak néhány ezredet hoztak létre, 1944-ben azonban már hadosztályokat, 1945 elején pedig az 5. és 6. bombázó repülőhadtestet. A gép harcászati-technikai mutatói állandóan javultak. Az 1942-es gépekhez viszonyítva például 1944-ben 2000 kg-ról 3000 kg-ra nőtt a bombateher, a 7,62-es géppuskákat pedig 12,7 mm-esekkel cserélték fel.

A szovjet gépek konstrukció és termelési technológia szempontjából sokkal egyszerűbbek voltak, mint a hasonló német repülőgépek. Háborús időkben, ami-

kor hiányzott a kvalifikált munkaerő és kevés volt az anyag, ez komoly előnyt jelentett és megkönnyítette a tömegtermelés megszervezését. A technológia leegyszerűsítése és a gyártási folyamatok munkaigényességének csökkentése sohasem ment a repülési-technikai képességek rovására.

A szovjet katonai elmélet egyik területének kérdéseiről ad összefoglaló képet *F. Gajvoronszkij*: „A szovjet hadműveleti művészet fejlődése” c. tanulmánya (2. sz., 19—26. o.). A szovjet hadműveleti művészet alapjait Lenin fektette le, amikor kidolgozta a háborúról és a hadseregről szóló tanítást, és jelentősen hozzájárult a háború, a hadműveletek előkészítésének, folytatásának elméletéhez és gyakorlatához.

A szovjet hadműveleti művészet a polgárháború, az intervenciósokkal folytatott harcok időszakában született meg. A Vörös Hadsereg parancsnokai a katonai elméletet a fegyveres harc új kérdéseinek elemzése és általánosítása alapján fejlesztették tovább. Már akkor megoldottak olyan fontos kérdéseket, mint a hadműveleti csoportosítások szerepének és helyének meghatározása a hadműveletekben és a háborúban általában, az erők és eszközök összetétele a feladatok megoldásához, a csapatok irányának meghatározása, az erők és eszközök összpontosítása, a csapatok biztosításának és együttműködésének megszervezése, a lovashadtestek és lovas-hadseregek felhasználása a hadműveletekben, stb.

Az elmélet és gyakorlat kérdései vizsztatükröződtek a Forradalmi Katonai Tanács, a front- és hadseregearcncsnokságok direktíváiban és parancsaiban, az 1918-as harcszabályzatban, stb.

A polgárháború idején a hadműveleti feladatok megoldásában a lövész- és lovas egységek játszották a főszerepet, amelyek a hadseregek és frontok alapját alkották. Jelentős szerepet játszottak a Lenin kezdeményezésére létrehozott páncélvonatok és páncélos osztagok. A repülőgépeket, főként kis számuk miatt, felderítésre és a lovasság elleni harcra használták. A flotta egységei a tengerparti irányokban, a nagy folyók partjain, a szárazföldi egységekkel együtt oldottak meg feladatokat.

Ennek az időszaknak a hadműveleti művészetében új jelenség volt a több, egymást követő, támadó fronthadművelet végrehajtása.

A polgárháború befejezése után általánosítani kellett az első világháború és polgárháború tapasztalatait. A katonai

akadémiákon és a törzseknél hadtudományi társulatokat hoztak létre, amelyeket kidolgozták és megvitatták a hadelméleti kérdéseket. Ennek eredményeként jelent meg a „Hivatalos vezető a hadseregek és frontok parancsnokai és tábori vezetése számára”, amelyet Frunze 1924 májusában hagyott jóvá, valamint Tuhacsevszkijtől „A legfelsőbb parancsnoklás kérdései”. Ezenkívül a hadművelési művészet alapkérdései visszatükröződtek az 1925-ös és 1929-es harc-szabályzatokban.

Az első öt éves tervek eredményeként megváltoztak az ország gazdasági lehetőségei. Tömeges méretekben lehetett biztosítani a harckocsikat, repülőgépeket, egyéb modern fegyvereket. A harmincas évek első felében kidolgozták a mélységi hadművelés elméletét. A kidolgozásban és továbbfejlesztésben nagy érdemeket szerzett Triandafillov, Jegorov, Tuhacsevszkij, Uborevics, Silovszkij és mások.

A harmincas években nagy figyelmet szenteltek a frontheadművelésnek. A fegyveres erők parancsnoki gárdája 1940 decemberében, a korábbi gyakorlatok és tudományos művek alapján, megvitatta a front és hadsereg támadó hadművelésének kérdéseit és arra a következtetésre jutott, hogy a front a legnagyobb hadművelési egység, hadműveletei nagyméretűek, határozottak és manőverezők lehetnek. A hadműveletet végrehajthatta egy front, de végrehajthatta több front is a távolsági bombázókkal, tengerparti irányban a flotta egységeivel. A hadsereg-hadműveletet a frontheadművelés részeként képzelték el. A hadsereg számára 50–80 km széles és 75–100 km mély támadási sávot jelöltek meg. A követelményeknek megfelelő szinten dolgozták ki a hadsereg védelmi hadművelését, a fronté viszont már kevésbé részletes kimunkálást kapott.

A Nagy Honvédó Háború alapjában véve igazolta a hadműveléssel kapcsolatban kidolgozott elméletet.

A háború első időszakában a gyakorlatban kellett megoldani olyan kérdéseket, mint az ellenség nagy szárazföldi és légi erőivel végrehajtott csapások elhárítása, amelyeknek az volt a céljuk, hogy a szovjet csapatokat bekerítsék, szétdarabolják és részenként semmisítsék meg; az ellenség légi uralma mellett időben kivonni a csapatokat; a szükséges csoportosítások létrehozása a legveszélyeztetettebb irányokban, kitartó és aktív védelmi harc folytatása; szűkös eszközökkel erős ellencsapások mérése az áttörő ellenségre. Ezzel egyidőben

folyt a hadsereg, a légierők és a flotta átszervezése.

A háború második szakaszától kezdve a szovjet hadművelési művészet olyan fontos kérdéseket oldott meg, mint az ellenség előre előkészített védelmének áttörése és a harcászati siker hadművelési sikerré való fejlesztése. Ezt az erők és eszközök főirányban való rész összpontosításával érték el. Zsukov, az 1. Belorusz Front parancsnoka például a Visztula—Odera hadművelésben az áttörés 30 km széles szakaszaira (a front támadási vonalának 13⁰/₀-a) összpontosította a lövészadosztályok 54⁰/₀-át, a tüzérség 53⁰/₀-át, a harckocsik és önjáró lövegek 91⁰/₀-át, valamint az egész légierőt. Ennek következtében itt egy arcvonalkilométerre 250 löveg és aknavető, 100 harckocsi és önjáró löveg jutott.

Magas fokot ért el a hadművészetben a nagy ellenséges hadseregcsoportok bekerítésének és felszámolásának elmélete és gyakorlata. Különleges jelentőségű a tüzérségi támadás és légitámadás elméletének és gyakorlatának kidolgozása.

A háború alatt rendkívüli mértékben megnőtt a személyi állomány erkölcsi-politikai, pszichológiai stb. színvonalának jelentősége.

1945 és 1954 között a hadművelési művészet a háborús tapasztalatok közvetlen hatása alatt fejlődött. A csapatok anyagi-technikai bázisa javult. 7–8 év alatt tökéletesebb lövegekkel, harckocsikkal, lökhajtásos gépekkel cserélték le az egész korábbi fegyverzetet. Végrehajtották a teljes motorizálást és gépesítést, tökéletesítették a szervezeti felépítést.

Az 1950-es évek közepétől kezdve teljesen új szakasz kezdődik a hadművelési művészet fejlődésében. Megkezdődött a csapatok felszerelése magfegyverrel, rádió-elektronikával, új, hatékonyabb technikával, szállítóeszközökkel.

A fegyveres harc folytatásának módszerében is gyökeres változás ment végbe. Kidolgozták a magfegyver alkalmazásának elveit az összes harci formák esetére, az összpontosított atomcsapások megszervezésének és végrehajtásának elméletét, amelyeknek az a céljuk, hogy elhárítsák az ellenség szárazföldről, levegőből és tengerről indított váratlan támadását.

A jelenlegi szakaszban különösen nagy figyelmet fordítanak az összes haderőnemek állandó harcra felkészítésére.

A hadművelési művészet kellő figyelmet szentel annak a kérdésnek, hogy hogyan lehet felhasználni az elektronikus számítógépeket a csapatok irányítá-

sánál. Ezek alkalmazása felgyorsítja a munkafolyamatot, lehetővé teszi az adatok gyors összegyűjtését, értékelését, általánosítását, elősegíti az objektív értékelést a megfelelő döntések meghozásához.

Bizonyos mértékben az előbbi témához kapcsolódik. A *Dunyin*: „A szárazföldi csapatok fejlődése a háború utáni időszakban” c. tanulmánya (5. sz., 33–40. o.) A háború utáni időszakban a szovjet fegyveres erők, köztük a szárazföldi csapatok, felismerhetetlenül megváltoztak. A szárazföldi csapatok fejlődésében ebben az időszakban két szakasz különíthető el. Az első 1945-től 1953-ig terjedt. Ebben az időben tökéletesedtek a hagyományos fegyverek, általánosították a háború tapasztalatait.

A szárazföldi csapatokhoz tartoztak a lövész-, harckocsi-, gépesített alakulatok, tüzérség, lovasság, valamint a speciális alakulatok — műszakiak, híradósok, stb. A lovasság létszáma állandóan csökkent és 1954-ben megszűnt mint fegyvernem. Ugyanakkor egyre nőtt a harckocsi- és gépesített alakulatok, a tüzérség és a légelhárítók aránya. A szállítóeszközök hatalmas arányú növekedése következtében igen megnőtt a csapatok manőverezőképessége.

A lövészcsapatok tüzerejének növelése céljából szervezési kereteikbe harckocsikat és önjáró lövegeket kapcsoltak be. A csapatok Kalasnyikov géppisztolyokat, Gorjunov géppuskákat, páncélos-elhárító gránátvetőket, aknavetőket és más új típusú fegyvereket kaptak. A szerző ismerteti a lövészhadtest, a hadosztály szervezésében végbement változásokat. 1946-ban pl. a lövészhadtestbe bekapcsoltak egy gépesített hadosztályt, egy tüzérdandárt, egy páncélos-elhárító tüzérezredet, egy gárda-aknavető ezredet, egy önálló légelhárító tüzérezredet és más egységeket. A tüzérség aránya 21 %-kal, a harckocsik és önjáró lövegek aránya 20 %-kal nőtt. A lövészhadtest össztűzének súlya a háború végi 5 tonnáról 1953-ban a harckocsik, önjáró lövegek és légelhárító tüzérség nélkül 37 tonnára növekedett.

Jelentős változások történtek a harckocsi- és gépesített csapatok szervezésében és fegyverzetében. A háború után a harckocsi- és gépesített hadtestek helyett harckocsi- és gépesített hadosztályokat, a harckocsihadseregek bázisán gépesített hadseregeket hoztak létre. A csapatok új közepes és nehéz harckocsikat kaptak, erősebb páncélzattal és fegyverzetel, amelyek gyorsabban haladtak, nagyobb távolságra, sőt megjelentek az úszó harckocsik is.

A gépesített hadseregben volt két harckocsi- és két gépesített hadosztály, könnyűtüzér-dandár, légvédelmi tüzérezred, gárda-aknavető ezred, motorke-rekpáros ezred, utász dandár, híradós ezred stb., 430-cal több harckocsival és önjáró löveggel rendelkezett, mint a háborús harckocsihadsereg.

Állandóan fejlődött a tüzérség tüzereje és manőverező képessége is. Megjelent az új D—48 85 mm-es löveg, a 122 mm-es D—74, a 130 mm-es M—47 löveg, a 240 mm-es aknavető, a célkereső és bemérő rádiólokátor állomások. Megjelentek a hátrasiklás nélküli páncélos-elhárító lövegek, kumulatív és repeszgránátokkal. Tovább fejlődött a reaktív fegyver. A BM—14 és BM—24 rendszerek messzebb lőttek, kisebb szórással, nagyobb lövedékekkel, mint a híres „kattyusák”.

1954 elejével kezdődött a fejlődés második szakasza, amely gyökeres változásokat hozott a fegyverzetben és haditechnikában, a szervezeti felépítésben, a hadelméletben, a csapatok felkészítésében. Ez a szakasz is két részre oszlik. Az első 1954-től 1959-ig tartott. Ekkor készült el a rakéta-magfegyver, ekkor rendszeresítették a csapatoknál és ezen az alapon kezdték kutatni a harvezetés új módszereit. A második szakasz 1960-tól kezdődik és a mai napig tart. Ez az új fegyverek elsajátításának és további fejlesztésének időszaka, amikor gyökeres változások mennek végbe a hadműveleti művészetben, a harcászatanban. Hallatlan mértékben megnőtt a csapatok tüzereje, manőverező képessége. A szárazföldi csapatok szervezeti keretében megjelentek a rakéta-csapatok, amelyekhez harcászati, hadműveleti-harcászati és légvédelmi alegységek és egységek tartoznak. A szárazföldi csapatokhoz kapcsolták a légideszant alakulatokat is.

Minőségi változás történt a gyalogságnál, a harckocsizóknál, a tüzérségnél és a speciális csapatoknál is. Különösen gyorsan fejlődtek a rakéta-csapatok és a tüzérség. Ma a hadműveleti-harcászati és harcászati rakéták hatótávolságukon belül képesek bármilyen célt nagy pontossággal megsemmisíteni. Ezek a rakéták a legfontosabb mutatóik szerint megelőzik a tőkés országok hasonló rendeltetésű rakétáit.

A hagyományos tüzérségi lövegek mellett tovább fejlődött a reaktív tüzérség is. Megbízhatóbbá és hatékonyabbá vált a földi csapatok légvédelme. Mivel a lökhajtásos gépekkel szemben a légvédelmi lövegek már nem voltak elég hatékonyak, megjelentek a különböző légvédelmi komplexumok, amelyek rakétái

igen gyorsak, nagy magasságra és távol-
ságra repülnek és rendkívül pontosak.
Fejlődött a hagyományos légvédelmi tü-
zértség is. Megjelentek az önjáró, sokcsö-
vű rendszerek, amelyeknek igen nagy a
tűzgyorsaságuk. Ezek az alacsonyán és
gyorsan repülő légi célok ellen alkalmaz-
hatók bármilyen időjárás viszonyok mel-
lett, éjjel és nappal.

Nagy figyelmet szenteltek a páncélos-
elhárításnak is. Az 1950-es évektől je-
lentek meg azok az irányítható lövedék-
rendszerek, amelyek lehetővé teszik bár-
milyen páncélos távolról, egy lövedék-
kel való kilövését.

Jelenleg a földi csapatok Kalasnyikov
rendszerű, különböző fajtájú automata
fegyverekkel vannak felszerelve. A száll-
ításhoz új típusú gépkocsik, páncélo-
zott szállító járművek és PSZH-k van-
nak rendszeresítve.

Az összes harci járművek közül a
harcocsi volt a legalkalmasabb a mag-
fegyver alkalmazásának körülményei
közötti ténykedésre. Az erős páncélzat
véd a robbanás következményeitől és
csökkenti a személyzet sugárterhelésé-
nek fokát. A fejlesztés a következő ter-
ületekre terjedt ki: a tüzérő és haté-
konyság növelése, a manőverező képes-
ség emelése, a páncélzat javítása, sugár-
védelmi és víz alatti átkelést biztosító
felszerelések kidolgozása. Az adott idő-
szakban rendszeresített közepes harc-
ocsinak erős, stabilizátorral ellátott fegy-
verzete van, megbízható páncélzattal
rendelkezik és igen gyors.

A műszaki alakulatok nagy határfokú
útépítő, földkitermelő, árokásó gépekkel,
gyorsjáratú bulldozerekkel, új pontonok-
kal és lánctalpas, önjáró komppal,
összerakható és szétszerelhető szerkeze-
tekkel vannak felszerelve.

Megváltozott a vegyvédelmi alakula-
tok feladata és felszerelése is. Ezek sugár-,
vegyi- és biológiai felderítést vé-
geznek, ellenőrzik a személyi állomány
sugárterheltségét, fertőtlenítik a fegy-
vereket, a technikát, a környéket, stb.

A modern háború körülményei között
rendkívüli mértékben megnőtt a hírköz-
lés és az irányítás jelentősége. Az ada-
tok összegyűjtésében, feldolgozásában
egyre nagyobb szerep jut az elektronika-
nak.

A fegyverzet és a technika változá-
sának megfelelően átalakult a szervezeti
felépítés is. A lövész és gépesített had-
osztályok helyett megjelentek a gépkoc-
sizó lövészhadosztályok. Később ezek-
hez más fegyvernemi és speciális alegy-
ségeket és egységeket kapcsoláltak. A
gépkocsizó lövészhadosztály összetűzének
súlya, a rakéták nélkül, négyszer na-

gyobb, mint egy 1939-es lövészhadosz-
tályé, a harcocsik száma 16-szor, az
automata fegyvereké 13-szor, a páncélo-
zott szállító járműveké 37-szer nagyobb.

A nagy változások fokozott követel-
ményeket támasztanak az egész szemé-
lyi állománnyal, de különösen a pa-
rancsnoki állománnyal szemben. Jelen-
leg a földi csapatoknál a tiszteknek kb.
fele mérnök és technikus. Csaknem
minden magasabbegység-parancsnok, az
ezredparancsnokok több mint 90%-a, a
politikai szervezetek összes parancsno-
kai felsőfokú végzettséggel rendelkez-
nek. A tiszték 90%-a tagja a pártnak,
vagy a Komszomolnak.

Utolsóként még V. Kiszeljov: „A pán-
céloselhárító védelem fejlődése a háború
utáni években” c. cikkét említjük meg.
Amint korábban ismertetett tanulmá-
nyok említették, ez a fejlődés is két
szakaszra oszlott. Az első a háború be-
fejezésétől az 50-es évek közepéig tar-
tott. Ekkor a lövész alegységek új, ha-
tékonyabb elhárító fegyvereket kaptak:
kézi és állványos gránátvetőket, hátra-
siklás nélküli lövegeket, amelyek képe-
sek voltak 150 mm-es és ennél vasta-
gabb páncélzatot áttörni. Tökéletesedett
a páncéltörő tüzérség, az önjáró löve-
gek, a harcocsik, fejlődtek más, speci-
ális elhárító eszközök is, mint a kézi-
gránátok, aknák, repülőbombák stb.

Ebben az időben úgy vélték, hogy a
támadó ellenség 50–60 páncélossal fog
rendelkezni 1 km széles arcvonalon,
amelyek közül az első lépcsőben 15–20
lesz. A megállításhoz a páncélosok 40–
50%-át kell kilőni. Ebből kiindulva a lö-
vészszázalaj védelmének minden kilo-
méterén átlagosan 8–10, a fő védelmi
övezetekben pedig 25–30 elhárító eszkö-
zel kell rendelkezni. Az alegységek szer-
vezetéhez kapcsolódva alakították ki a
védelem szervezeti rendszerét is.

Az 54-el kezdődő új szakasz egybe-
esik a fegyverzet általános fejlődésének
új szakaszával, amely gyökeres válto-
zásokat hozott. A magfegyver az ellen-
ség megsemmisítésének fő eszközévé vált,
alkalmazása pedig növelte a harcocsik
szerepét a modern harcban. A viszony-
lag kisebb sebezhetőség, a nagy tüzérő,
a nagyfokú mozgékonyág következtében
a harcocsi alakulatok tudják leghaté-
konyabban kihasználni az atomcsapások
eredményeit. A harcocsik képesek nagy
mélységben, gyors támadást végrehajta-
ni romokon keresztül, sőt nagymértékű
sugárzással fertőzött területeken is, ahol
nehéz, vagy egyáltalán lehetetlen más
fegyvernemek alkalmazása.

Emellett a páncélozott szállítójármű-
vek tömeges mozgó eszközzé váltak a

hadszíntéren. A védelem sikeres volta nagyban függ ezek megsemmisítésétől. Mindezek az okok a páncéloselhárító fegyverek rohamos fejlődését eredményezték.

Az összefegyvernemi alegységek és egységek páncélos-elhárító, irányítható, reaktív lövegeket kaptak, amelyek gyorsak, nagy hatótávolságúak és nagy átütő erővel rendelkeznek. Egyidejűleg tökéletesítették a harcokocsi fegyverzetét, a páncéltörő ágyút, a kézi és állványos gránátvetőket és más eszközöket, amelyek már az első szakaszban is megvoltak.

Ekkor a valószínű ellenség harcászatainak, a gyakorlatok és a helyi háborúk tapasztalatainak alapján arra a következtetésre jutottak, hogy a védekező gépkocsizó-lövészászlóaljat 50—60 páncélos fogja támadni, 10—12 páncélossal egy arcvonalkilométeren. Következésképpen az első lépcsőben támadó páncélosok száma az első időszakhoz képest csökkent. Ez részint az elhárító fegyverek hatékonyságának növekedése, de főként a magfegyver miatt alakult így, mivel ezek mind az erők széthúzása irányában hatottak.

Csak hagyományos fegyverek alkalmazása esetén az erők tömörítése 2—3-szor nagyobb is lehet. Mindkét esetben figyelembe kell venni a PSZH-kat is, amelyekből 30—60 egységre lehet számítani egy arcvonalkilométeren.

A páncélos csoportok elleni hatékony védelem legfontosabb eszköze a rakétamagfegyver, amely képes rövid idő alatt egész egységeket és magasabbegységeket megsemmisíteni. Ennek az alkalmazása azonban nem mindig célszerű, pl. kisebb csoportok támadása esetén, különösen ha azok mozgásban, vagy a saját csapatokhoz közel vannak. Ezért a megközelítésnél a páncélosok ellen első sorban a repülőket és a tüzéségeket alkalmazzák. Különösen fontos szerepet játszik itt a légierő és a reaktív tüzéség összpontosított tüze, amelynek hatótávolsága 3—4-szeresére nőtt a világháborúhoz képest. A helyi háborúk tapasztalatai szerint a légierő is bőségesen alkalmazza a bombák és ágyúk mellett a reaktív fegyvert és a gyújtóanyagokat. Külföldi katonai megfigyelők számításai szerint az 1973. októberi háborúban a Közel-Keleten a megsemmisített páncélosok kb. 20%-a volt köszönhető a légierőknek.

A tüzéség és a légierők szerepének növekedése megkönnyítette a hagyományos páncélos-elhárító eszközökkel folytatott védelem megszervezését is.

Lengyel István

Militärgeschichte (Német Demokratikus Köztársaság) 1977/1—6. szám.

Változatos tematikájú és gazdag tartalmú az NDK Hadtörténelmi Intézete tudományos folyóiratának, a *Militärgeschichte*-nek 1977-es évfolyama, a recenzens valóban a bőség zavarával küzd, amikor ismertetni kívánja az érdeklődő és értő olvasók számára. Csupán azt teheti, hogy a 29 tanulmány, 14 közlemény, 3 forráspublikáció, 2 visszaemlékezés, 7 vitacikk és egyéb kisebb írások közül azokra hívja fel a figyelmet, amelyek, meglátása szerint, nemcsak az NDK hadtörténelmi irodalmát reprezentálják, hanem témájukkal, feldolgozási módszerükkel ösztönzőleg hathatnak a hazai kutatásra is.

Helmut Schnitter a 3. számban értékes közleményének címével is egy eddig eléggé feltáratlan területre hívja fel a figyelmet: „Leibniz és kora hadügye”. A korai felvilágosodás e kiemelkedő alakjának más tudományokban nyújtott teljesítménye már eddig is megfelelő méltatást kapott, de a hadügy valahogyan háttérbe szorult.

A szerző ismerteti, hogy történetírói megbízatai, a Német-Római Birodalom nyugati határán jelentkező francia veszély és a keletről fenyegető török háború G. W. Leibniz (1646—1716) figyelmét a hadügyre is ráirányította.

Egy sor kis írásában és különösen leveleiben nyertek lecsapódást a hadügyi reformot célzó hadpolitikai és katonai védelmi intézkedéstervei. Ezek közül kiemelkedik a kis- és középállamok közös kontingensű hadseregének, az ifjúság katonai nevelésének, a nemesség fokozottabb áldozatvállalásra ösztönzésének és a paraszti-polgári rétegek milíciarendszerű katonai szolgálatainak gondolata, a birodalmi szintű honvédelmi előkészületek indítványozása.

Más írásai a katonákkal foglalkoznak, ezekben a hangsúlyt az igazságos bánásmódra, megfelelő ellátásra és egészségügyi gondozásra fektette.

Írásaiban haditechnikai kérdések is felbukkannak, ezek közül legfigyelemreméltóbb a hátultöltős puskáról való elmélkedése.

A 6. számban *Rudolf Oelschlägel* tanulmánya „A háború és béke dialektikája a klasszikus német filozófiában” címmel szintén fontos és aktuális területre vezet el az olvasókat a marxizmus—leninizmus vonatkozó tudományos elméletek jobb megértése érdekében.

Kant és Herder elítélte a fejedelmi hatalom erősítését, az új területek meghódítását és a feudális privilégiumok biztosítását szolgáló háborúkat, fellépett a né-

pek közötti örök béke érdekében. Ezt a reformokkal megvalósítandó polgári társadalommal vélte elérhetőnek, bár a hosszú folyamat során elkerülhetetlennek látta még a forradalmakat és háborúkat is.

Fichte a háborúk felszámolása érdekében a háborúk okainak felismerését látta szükségesnek, csak így vélte elérhetőnek a tartós békét. Az okokat kutatva a szemben álló kereskedelmi érdekekre, a tengerek fölötti uralomra, a feudális elnyomásra és kizsákmányolásra mutatott rá, a kivezető utat pedig az emberi egyenlőségben alapuló államban látta. Megkülönböztette továbbá az elnyomók egoista céljait szolgáló igazságtalan és a függetlenségükben fenyegetett nemzetek igazságos háborúit. Ebben a szellemben mozgósított éllete alkonyán a francia megszállás idején a Napóleon elleni felszabadító háború érdekében.

Hegel a háborút és békét elődeivel szemben nem elvontan állította szembe, hanem elsősorban a háborút vizsgálta történelmi-politikai valóságában. Mértékadónak azt tekintette, hogy az adott háború a társadalmi haladást szolgálja-e, ha igen, akkor szükségesnek és jelentősnek tartotta. Ezen a fokon túllépni már csak a dialektikus és történelmi materializmus tudott a háború és béke dialektikája területén is.

Kurt Schützle „Az 1806/7 előtti és utáni poroszországi újoncozási rendszerről és annak a katonák szellemi-erkölcsi magatartására gyakorolt hatásáról” című közleményében az 1. számban bevezetőben leszögezi, hogy a porosz hadsereg a XIX. század elején az uralkodó feudális társadalmi rendszerből fakadó újoncozással rendelkezett. A katonák kétharmadát a porosz ezredkiegészítési területek legszegényebb lakóiból újoncozták, egyharmadát a többi német államból toborozták, szükség esetén fogdosták. A harci motiváció hiányzott, a katonák életüket a király kívánsága és az előljárók parancsa szerint kockáztatták. Az eredmény a francia hadseregtől 1806/7-ben elszenvedett katasztrófális vereség volt.

A hadireform elengedhetetlen szükség-szerűséggé vált. Így alakult ki 1813-ra az új 275 000 fős porosz haderő, amely az állandó hadseregből, az önkéntes vadászosztagokból és szabadcsapatokból, valamint a Landwehrből és népfőlkelőkől állt. Az elméletileg általános hadkötelezettséget tükröző újoncozás és az idegen uralom elleni harc jelentősen fokozta a néptömegek hazafias magatartását, amely elsősorban az önkéntes katonai szolgálatvállalás tömegességében mutatkozott meg, továbbá a harci erkölcsben tükröződött.

E kérdéskörhöz csatlakozik *Dorothea Schmidt*nek az 5. számban megjelent tanulmánya a Landwehrnek a porosz hadszervezetbe történő 1815—1819 közti beépítéséről. Bevezetőként bemutatja, hogy az 1813/14-es nemzeti felszabadító háborúban a polgári Franciaország fölötti győzelmet Poroszországban a monarchista-nemesi erők későfeudális restaurációs politikája követte. Ez az irányvétel a polgári reformokat nem tudta újra semmisé tenni, inkább megpróbálta saját szolgálatába állítani azokat.

Ez volt érvényes az 1814-es hadszolgálati törvényben és az 1815-ös Landwehr-rendeletben rögzített általános hadkötelezettség esetében is; a polgári formátumú hadsereg a feudális-arisztokrata reakció megbízható eszközévé vált. Eközben a legnagyobb vita az állandó hadsereg és a népfőlkelés között helyet foglaló tartományonkénti második vonal, a Landwehr körül keletkezett.

A polgári erők az állandó hadsereggel szemben ezt a miliciarendszerű erőt kívánták volna fejleszteni, míg a reakció az állandó hadseregbe való beépítésére törekedett, csupán az állandó hadsereg rossz másolatának tekintette.

Az első európai általános hadkötelezettség is ebbe az irányba mutatott, a 20 éves kortól kötelező 3 éves sorszolgálati időt az állandó hadseregben kellett leöltetni, azután 2 éves tartalékos szolgálat következett ugyanott és csak azt követően külön a 26—32, illetve 33—39 éves hadkötelesek hadi, illetve megszálló Landwehr-szolgálatára, majd 50 éves korig a népfőlkelő szolgálat. A jómódúaknak lehetőségük volt egyéves önkéntes szolgálatra az állandó hadseregben és ez alapján igényt tarthattak a Landwehrtiszti helyekre. A békelétszám a porosz állam pénzügyi lehetőségeinek megfelelően a lakosság 10%-a volt.

1815-ben a közigazgatási beosztásnak megfelelően 136 Landwehr-zászlóaljkörzetet jelöltek ki. A 68 Landwehr-ezred 34 sorezrednek felelt meg, mozgósítás esetén két Landwehr-ezredet egy hadrakelt Landwehr-ezreddé fogtak össze és azt egy sorezreddel együtt dandárrá formálták. Békében csak a Landwehr-zászlóaljak törzsei működtek. 1816-ban elrendelték, hogy a Landwehrhez tartozók 26—32 év között évi 4, 33—39 év között évi 1 hétre vonultak be gyakorlatra, ezt később pénzügyi megfontolásból csökkentették.

1819-ben befejeződött a Landwehr külön élete az állandó hadsereg mellett, akkor elrendelték, hogy békében is a sorhadosztály-kötelekekbe építsék be a Landwehr-ezredeket.

Dieter Dreetz a 6. számban „A német hadsereg tartalékbiztosításának módjai 1914—1918” című közleménye az első világháború egyik fontos tanulságára hívja fel a figyelmet. A háború kitörésekor a 2,4 millió főből álló hadrakelt sereg mellett a német hadvezetés 4,9 millió fő kiképzett és 5,5 millió fő kiképzetlen tartalékra számíthatott és a bevonultatás a hadilétszámra való feltöltésnek nem jelentett gondot. Ennek során alapelv volt, hogy az egyes kötelékek 54%-ban tényleges, 46%-ban kiképzett tartalékállományból álljanak és eközben szokatlan módon igénybe vették a tartalékhadserg egy részét is.

A villámháború csődje mellett az első két hónapban a német hadsereg közel félmillió embert veszített és a veszteségek pótlása a kiképzőegységek hiánya miatt már akkor nehézségekbe ütközött. Így további tartalékalakulatokat kellett elvonni, egyúttal póttartalék-képzéshez újabb négy tartalékhadtestet felállítani. Bár az állásháború kialakulásával a veszteségek csökkentek, a szükséges tartalék biztosítása mégis nehéz volt. Ezért a területi elvet feladták, az alkalmassági normákat módosították, pótsorozásokat rendeltek el és egyre több kiképzetlen tartalékot vontak be gyorsított kiképzésbe.

Így az 1915-ös 1,6 millió fős veszteséget pótolták és 3,4 millió fő tartalékot biztosítottak. 1916-ban még szintén sikerült pótolni az 1,5 millió fős veszteséget, 1917 elején azonban az addigi módszerek csődöt mondtak, ezért a már behívottakból igyekeztek a hadihelyzetnek megfelelően gazdálkodni, ugyanakkor további tartalékokat mozgósítani. Ennek megfelelően 1917 végén 5,2 milliós hadsereggel rendelkezett a német hadvezetés.

1918-ban már semmilyen módon nem sikerült növelni a hadilétszámot, a veszteségek akkor már túl nagyok voltak és a források is kimerültek. Így szükségszerűvé vált egyes alegységek, egységek, magasabbegységek feloszlata.

Werner Bramke tanulmánya „A NKP által ápoltt forradalmi harci hagyományok (1919—1929)” címmel a 4. számban jelent meg. Ez azt vizsgálja, milyen tanulságokat vont le az NKP az osztályharc korábbi fegyveres küzdelmeiből. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 2. évfordulójától kezdve az NKP a fő hangsúlyt a politikai tanulságok aktualizálására fektette. 1923-ban a fegyveres felkelésre készülve akarták átvenni a német kommunisták az orosz bolsevikok katonapolitikai és hadelméleti örökségét, ezért ilyen jellegű műveket adtak ki német fordításban.

A németországi forradalmi hagyományokat akkor az oroszországiakhoz mér-

ték és az 1919 januári harcokat állították hagyományápolásuk középpontjába. Ehhez csatlakozott 1848, a Párizsi Kommün, 1919 és 1921 márciusi harcainak hagyományápolása. 1924-től ez kibővült az 1923-as hamburgi felkeléssel kapcsolatos megemlékezésekkel és 1925-től a Lenin-emlékkünnepségekkel halála évfordulóján.

Ezzel kialakult a kapitalizmus viszonylagos megszilárdulása idején az NKP szilárd forradalmi hagyományápolása. Ennek elmélyítésében sokat segített a pártok feletti proletár védelmi szervezet, a Vörös Frontharcos Szövetség. A hagyományápolás legszebb megnyilvánulásai a januári Liebknecht—Luxemburg—Lenin-napok és a márciusi kampánynapok voltak.

A 3. számban *Edgar Doehler* az NKP és az NSZDP 1929-es katonapolitikai irányelveivel foglalkozik. Bevezetőben leszögezi, hogy a kapitalizmus viszonylagos megszilárdulásának elmúltával szükséges volt a munkáspártok számára, hogy —miként a többi területen — a katonapolitikával kapcsolatban is meghatározzák álláspontjukat.

Az NKP 1929 márciusi irányelvei a Komintern VI. kongresszusának határozatain alapultak és a német imperializmus militarizáló politikájának elemzését adták. A feladatokat illetően szovjetellenes agresszió esetén a Vörös Hadsereg harcának támogatását, az imperialista államok imperialista célokat szolgáló hadseregei, így a német birodalmi véderő elleni forradalmi harcot hirdette meg. Ugyanakkor harcot hirdetett magáért a véderőért és a katonák jogainak kibővítését követelte. További fontos helyet kapott az irányelvekben a proletariátus antimilitarista honvédelmi nevelése, hogy az imperialista háborút az orosz bolsevikokhoz hasonlóan polgárháborúvá lehessen változtatni.

A kommunista irányelvek egyúttal vitába szálltak az NSZDP 1928 decemberi katonapolitikai irányelveivel is, amelyek a honvédelmi elv szerint az újrafelfegyverzési politikával való egyetértést fejezték ki. A szociáldemokrata irányelvek az állam osztályszempontból való semlegességének elméletén alapultak és a birodalmi véderőnek a polgári demokratikus köztársaságban a néppel való összekapcsolódását célozták. Ez ellen nemcsak a kommunisták foglaltak állást, hanem a baloldali szociáldemokraták csoportosulása is.

Kurt Schützle a 6. számban „A semleges államok státusának az imperialista Németország általi megsértése” címmel publikálta közleményét. Ebben hangsúlyozza, hogy ez a tény is a német imperializmus különösen erős agresszivitásá-

ból fakadt és a villámháborús elmélet alapozta meg.

Az első világháborús német haditervek kezdettől számoltak Luxemburg, Belgium, Hollandia és Dánia semlegességének figyelmen kívül hagyásával, bár szerződés-szerűleg kötelezte magát a császári Németország is a semlegesség tiszteletben tartására.

Ez a magatartás még fokozottabban érvényesült a fasiszmus uralomrajutása után a második világháború előkészítésének időszakában. Ekkor még Svájc és Svédország elleni hadműveleti tanulmányok is készültek, csupán azok célszerűtlensége miatt nem került sor megvalósításukra.

A semlegesség tényleges megsértésekor mind a császári, mind a hitlerista Németország a nemzetközi jogi felelősséget az áldozatokra igyekezett hárítani.

A 3. számban *Erhard Moritz* értékes dokumentumokat közöl 1941 első feléből a fasiszta hadvezetésnek a Szovjetunió biztosnak vélt lerohanását követő további afrikai és előázsiai stratégiai előrenyomulási szándékairól, amelyek Nagy-Britannia helyzetének a megrendítését célozták volna a brit szigeteken való partraszállás elött.

Norbert Müller és *Margers Vestermanis* „A fasiszta Wehrmacht szovjet hadifoglyok ellen elkövetett bűnei 1941—1945” című, számos új és megdöbbentő adatot tartalmazó tanulmánya az 1. számban jelent meg.

Ernst Stenzel a 2. számban „A tüzéség az imperialista haderőkben a második világháború végéig” című tanulmányában a gyorstüzelő lövegek és a fedett állásból való tüzelést lehetővé tevő optikai eszközök megjelenésétől kíséri végig e fegyvernem fejlődését. Kitér valamennyi haditechnikai újításra, ebből fakadó szervezeti változásra, hadászati és harcászati alkalmazásra. Ugyanez a szerző a 4. számban „A szovjet tüzéség fejlődése a második világháború végéig” című tanulmányával teszi teljessé a fegyvernem újabb történetéről nyert képet.

Ugyancsak haditechnikai jellegű *Olaf Groehler* közleménye a 6. számban a német fasiszták által „csodafegyvernek” kiáltott V—3 hosszított csövű 100—150 mm-es messzehordó tüzéségi fegyverrel folytatott kísérletekről.

Olaf Groehler egyébként a 4. számban figyelemreméltó összefoglaló tanulmányt közöl „A fasiszta Németország második világháborús vereségének katonai okai” címmel, amelyet az 5. számban megjelent, „A Hitler-ellenes koalíció népeinek erkölcsi-politikai fölénye, mint a fasiszta Németország második világháborús vereségének oka” című tanulmánya tesz ke-

rek egésszé, amennyiben megvilágítja a Hitler-ellenes koalíció — elsősorban a Szovjetunió — győztes harcait elősegítő mozgósító erőt és a néptömegek szerepét.

A 3. számban *Karl Greese* és *Alfred Voerster* közös tanulmányában a Nemzeti Néphadsereg szocialista hagyományainak kialakulásáról ír, rámutat a forrásokra és az új hagyományok jelentkezésére.

Heinz Kessler az 5. számban „Az állandó harcckészültség biztosítása és a hadtörténelem tapasztalatai” címmel közölt értékes tanulmányát, amelyben részlesen elemzi, milyen hatással van a hadtörténelemmel való foglalkozás a Nemzeti Néphadsereg katonáira és hogyan segíti ez a harcckészültség magas fokú biztosítását.

Az egyetemes történeti vonatkozású témák közül első helyre kívánkozik a 4. számban megjelent, egymáshoz csatlakozó három jelentős tanulmány: *Waldemar Verner*: „A Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a katonai kérdés megoldása”; *Rainer Lambrecht*: „V. I. Lenin a forradalmi harc békés és fegyveres formáiról”; *Horst Giertz* és *Wolfgang Küttler*: „V. I. Lenin az antimilitarista harc helyéről a forradalmi munkásmozgalom stratégiájában és taktikájában”.

V. Ny. Andrijanov „Partizánmozgalom a Nagy Honvédő Háborúban” című, a 2. számban megjelent tanulmánya a szovjet népnek a fasiszta német hódítók elleni hátszociális fegyveres küzdelméről ad átfogó és értékelő összegzést. Ismerteti a szovjet partizánerek vezetésí rendszerét, működési területeit és harcéljárásait.

Az így nyert képet egészíti ki *Michael Oseraner* visszaemlékezése az 1. számban, amely „Német antifasiszták a dél-szovjetunióbeli és lengyelországi partizánmozgalamban” címmel jelent meg.

Ugyancsak az 1. számban jelent meg *K. Georgijev* „A bolgár kommunisták harca a forradalmi hadsereg megteremtéséért” című tanulmánya. Ez az 1891-ben létrehozott Bolgár Szociáldemokrata Párt alapítási kongresszusán elfogadott népfel-fegyverzési határozattól az 1919-ben megalakult Bolgár Kommunista Pártnak a Vörös Hadsereg megteremtését célzó programnyilatkozatán, az 1923-as szeptemberi felkelésen és a reguláris hadseregben belüli kommunista tevékenységen át az 1941—1944 közti ellenállási mozgalomig, a népi felszabadító hadsereg 1944-es megszervezéséig, az 1944. szeptember 9-i felszabadulást követően a korábbi reguláris hadsereg néphadsereggé szervezésének kezdetéig terjedő fejlődést vizsgálja.

V. A. Maculenková a 4. számban megjelent tanulmánya „Az 1945 utáni helyi háborúk hadművészeti kérdései” címmel az imperialista hatalmak által kirobbantott, a népi felszabadító mozgalmak elfojtását és a szocialista világrendszer gyengítését, egyúttal a saját gazdasági-politikai állásai megzilárdítását és kiterjesztését célzó fegyveres konfliktusok sajátosságait elemzi.

Ehhez a kérdéshez szól hozzá a 6. számban *Bernhard Heimann* „Az imperialista államok által a második világháború után viselt helyi háborúk kérdésköréhez” című írásával. Ebben a helyi háborúknak az egyéb fegyveres konfliktusoktól való megkülönböztetése fontosságát hangsúlyozza és összefoglaló adatokat közöl 30, egyes szocialista államok ellen viselt, továbbá gyarmati és neokolonialista helyi háborúról.

A 3. számban *Max Zeuske* „A kubai forradalom katonai hagyományai” című tanulmányában a spanyol gyarmatosítók elleni forradalmat és függetlenségi háborút jelentő 1868—1878 közötti tízéves háborúval, az 1895—1898 közötti forradalmi függetlenségi háborúval, az amerikai függőség elleni diktatúraellenes és antiimperialista 1933—1935-ös forradalommal és az 1956—1958 között folytatott partizánháborúval foglalkozik.

Anne-Sophie Arnold tanulmánya a 2. számban „Mozambik nemzeti függetlenségéért folytatott harcának politikai és katonai vonatkozásai” címmel az egykori portugál gyarmat Mozambiki Népi Köztársasággá alakulásának 1960—1975 közötti folyamatát elemzi és a hangsúlyt az 1964 óta viselt fegyveres küzdelemre helyezi.

A 3. számban *Wolfgang Kubicek* „A magas rangú katonáknak a thaiföldi politikában játszott szerepéről” című tanulmányában e délkelet-ázsiai ország történetének utolsó 50 évét tárgyalja. Rámutat, hogy az erős feudális maradványok, a gyengén fejlett kapitalista termelés és a proletariátus szinte teljes hiánya következtében a politikai életben mindig és egyre növekvő mértékben jelentős szerephez jutott az uralkodó körök fő erejét jelentő hadsereg.

Feltétlenül fel kell hívnunk a figyelmet *I. I. Jakubovszkij* a 2. számban „Az SZKP XXV. kongresszusa és a Varsói Szerződés hadseregei harcközösségének szilárdítása” címmel megjelent posztumusz tanulmányára.

A 6. számban *Siegmar Quilitzsch* tanulmánya a Szovjetuniónak a leszerelésért és a katonai enyhülésért folytatott hatvanesztendő küzdelmét ábrázolja és eközben a hangsúlyt az utolsó évtized erőfeszítéseire helyezi.

Az egyéb témák közül elsőnek *Jörg Irmscher* és *Helmut Schnitter* „A katonai térképészet története (a XIX. századig)” című, a 2. számban megjelent együttes áttekintő tanulmányát említjük meg.

V. T. *Login* tanulmánya a 3. számban jelent meg „A marxista—leninista módszerrel alapelvei és a hadtörténelmi ismeret” címmel. Ebben a szovjet hadtörténetészeknek az SZKP XXV. kongresszusa határozataiból fakadó feladatait részletezi.

Az 5. számban *Kurt Schütze* tanulmánya „Az NDK hadtörténelmi tudománya és a háborúról és hadseregről szerzett tudományos ismeretek rendszere” címmel foglalkozik a hadtörténetészeknek a történelemkép alakításában játszott két évtizedes szerepével.

Ugyancsak az 5. számban ehhez csatlakozva *Hans-Joachim Beth* „Az NSZEP feladatszabása a német munkásmozgalom fegyveres és katonai hagyományainak kutatására” című tanulmánya az NSZEP IX. kongresszusának az ideológiai munkára vonatkozó határozatából fakadó feladatok elemzi.

Mintegy az előző két tanulmányra felül szintén az 5. számban *Manfred Lachmann* és *Johannes Streubel* „Az NDK Hadseregmuzeumának munkaeredményei és -tapasztalatai” című közös tanulmányában, amely az 1972-ben Drezdában alapított központi hadtörténelmi szakmuzeum fennállásának öt évére tekint vissza.

Több munka foglalkozik az NDK honvédelmi szövetségével, a GST-vel. Az 1. számban *Werner Eltze* közleménye „Az ifjúsági szövetség (FDJ) honvédelmi szakköreitől a honvédelmi szövetség (GST)” címmel a fejlődés első szakaszát tekinti át. A 2. számban ugyanó a honvédelmi szövetség megalakulásáról szól újabb közleményében. A 4. számban *Karl Nuss* és *Rolf Pitschel* közös tanulmányában a honvédelmi szövetségnek a szocialista honvédelmi nevelésben játszott szerepét elemzi. Ezt egészíti ki *Dieter Noesken* az 1. számban megjelent közleménye, amely „A forradalmi katonai hagyományok szellemében és példáján való nevelés” címet viseli.

A *Militärgeschichte* 16. évfolyamában is folyt a vita a militarizmusról. Az egyes vitairásokon túl figyelmet érdemel a 6. számban *Günter Paulus* tanulmánya a militarizmus fogalmának a nemzetközi munkásmozgalomban való kialakulásáról, valamint *Albrecht Charisius*, *Gerhard Förster*, *Werner Hübner* és *Karl Nuss* közös tanulmánya a militarizmus további kutatásáról és ábrázolásáról.

(Zachar József)